

Димитър Й. Димитров

НИКИТА ХАРТОФИЛАКС ЗА СХИЗМАТА
И ГРЕХОВЕТЕ НА РИМ

Dimitar Y. Dimitrov

NICETAS CHARTOPHYLAX
ON THE SCHISM AND THE GUILT OF ROME

Abstract: *The article is devoted to the enigmatic person of Nicetas Chartophylax, a Byzantine author from the XI or early XII century, who wrote a short compendium on the main disputes between Roma and Constantinople with the attempt for answering the question why and for what reason they split out and divided the Christian world into generally two main parts. The most probable identification of the author is with the addressee of Theophylactus of Ohrid, that is, Nicetas who used to be chartophylax in the 90-s of the XI century and then again between 1106 and 1111. This mildly pro-Latin text was written in the context of the rapprochement between Alexius I Comnenus and the Papacy with the scope of a unified anti-Seljuk action. The text was translated for the first time in Bulgarian by the author of the present article with some important comments.*

Keywords: *Byzantine Church; Roman Papacy; ecclesiastical relations; schism.*

В *Patrologia Graeca*, том 120.713–720 е поместен текст, озаглавен „В кои времена и поради какви прегрешения Римската Църква се отдели от Константинополската“ и приписван на Никита от Никея, хартофилак. Авторът на този текст все още поражда много въпроси и дава малко категорични отговори. В патрологията е добавена и годината 1055 като възможна датировка на текста. Въпросният Никита отсъства от страниците на *Oxford Dictionary of Byzantium*. По принцип хартофилак е висока длъжност в константинополската църковна йерархия – освен архивар, (архи)дяконът, който заема тази длъжност, води на практика цялото деловодство на патриаршеската канцелария и дори може да председателства синоди вместо патриарха като негов заместник. Притежава

определен юридически опит по отношение на каноничното право, а понякога – и задължението да дава тълкувания по църковно-правни въпроси. Хартофилакс е и известният църковен юрист от XII век Теодор Валсамон. Кой тогава е Никита Никейски, хартофилакс през XI век? И наистина ли авторът на текста живее през XI или през следващия век?

Няколко лица с името Никита заемат този пост през XI и XII век. Даруцес го идентифицира с Никита Короницас, или Коронидос, протосинкел и хартофилакс, споменат в патриаршески документ от 1051/2 г., [Darrouzes, J. 1970, p. 66, n. 2]. Друг Никита обаче, архидякон и хартофилакс, е споменат в документ от 1076/7 г. Запазен е и печат на Никита хартофилакс [Laurent, V. 1965, pp. 74–75, n. 93]. Вероятно трети хартофилакс с това име е адресат на писмо на Теофилакт Охридски [Gautier, P. 1986, pp. 93–94, 438–439, n. 83; Mullet, M. 1997, pp. 326, 356]. Друг предпочитан за автор на текста е Никита, архиепископ на Никея на предела на XI и XII век [Stephenson, P. 2003, pp. 74–76]. А дали да изключим Никита от Марония (Маронит), хартофилакс след 1120 г., а след това и солунски архиепископ, автор на шест диалога за изхождането на Светия Дух, които го определят по-скоро като симпатизант на латинската кауза? Както виждаме, хартофилаксите понякога завършват църковната си кариера като предстоятели на архиепископски катедри.

Текстът представлява кратко изложение, своеобразна справка, направена вероятно по поръчка на патриарха, за конфликтите, до които са достигали Рим и Константинопол в дългата история на своите двустранни, а и многостранни, отношения. Справката е кратка, написана в изключително сбит стил, но учудващо пълна, доколкото включва на практика всички основни конфликти и „схизми“, от преките сблъсъци по време на т. нар. *Акакиева схизма* или на *Фотиевата схизма* през споровете около второто почетно място на Константинополската църква до случаи назад във времето, като *Мелетиевата схизма*, когато Константинопол, от една страна, и Рим и Александрия, от друга, се разминават в подкрепата си за различни групи и личности в един локален конфликт, който по-правилно би трябвало да наречем *Антиохийската схизма* от късния IV век. В конфликта от късния V и ранния VI век например авторът определено симпатизира на римската страна и смята патриарх Акакий за еретик, доколкото константинополският църковен престол по това време, повлиян силно от имперската политика за преодоляване на конфесионалното разделение на Изток, което, от своя страна, носи опасност от дезинтеграция и политическо отделяне, е готов на известни отстъпки по отношение на т. нар. *монофизити* (по-правилно: *миафизити*). Авторът изразява известен негативизъм и по отношение на Трулския събор и приетите на него „тъй наречени канони“, сред които

и няколко откровено антиримски. Този събор е свикан по времето на василевса Юстиниан II, когото авторът нарича просто Ринотмет (Носоотрязания), с което изразява определено негативно отношение към личността и делото му. Определено негативно, в духа на византийската традиция след IX век, е и отношението на автора към иконоборците, като симпатиите са определено на страната на Папството. Иконоборческият патриарх Анастасий е наречен „псевдопатриарх“, а неговият протагонист, папа Григорий II, е изрично определен като „свети“. Патриарх Фотий избягва пряката критика от страна на автора, но не и косвената, доколкото неговите антиримски енциклики и действия съдействат за раздори и схизма. Като „малко вероятни“ са определени непоправимите прегрешения на римляните, които да възпрепятстват категорично единението между Църквите.

Въобще текстът издава известни симпатии към римската кауза, а авторът му не прикрива привързаността си към единството на Църквите, смятайки проблемните моменти и дори някои римски прегрешения за напълно преодолими. Знаем, че през 1088/9 г. новоизбраният тогава римски папа Урбан II пита василевса Алексий I Комнин какви са причините и основанията папското име да отсъства от диптиха на Константинополската църква и защо латинският ритуал е забранен във византийската столица? Василевсът и патриархът Николай III Граматик свикват синод, който достига до заключението, че документи за наличие на схизма липсват [Димитров, Д. 2014, с. 106–107]. Подобна справка за конфликти и схизми в миналото се вписва в целия контекст, а съвсем обясним е и толерантният към Римската църква тон, като се има предвид нуждата от помощ срещу селджукските турци и кореспонденцията на Алексий I Комнин с Папството, която на моменти достига до откровено ухаждане. В такъв случай най-вероятният претендент да бъде нашият хартофилакс Никита е адресатът на Теофилакт Охридски, заемал тази длъжност през ранните 90-те години на XI век, а след това – и между 1106 и 1111 г. Разбира се, текстът не е достигнал в напълно оригинален вид до нас, като в копие от XV век, използвано от Анджело Май и *Patrologia Graeca*, се споменава и за патриарх Сергей по времето на „Българоубиеца“ (*Boulgaroktonou*). Това би било най-ранното споменаване на Василий II като „Българоубиец“. Досега се смяташе, че това прозвище му е дадено по-късно, вероятно по времето на бунта на Асеновци, споменато изрично в *Историята* на Никита Хониат. Всъщност прозвището се споменава и в *Списъка на императорските гробове в Св. Апостоли*, текст, който се отнася към времето на Алексий I Комнин, но ръкописите са с интерполации от XV век [Grierson, Ph., Mango, C., Ševcenko, I. 1962, pp. 1–63]. Така или иначе в първото ръкописно копие на текста на Никита Хартофилакс, достигнало до нас и датирано към

XIV или ранния XV век (Cod. Vat. gr. 1150), за „Българоубиеца“ не се споменава, а това става в следващото в хронологически порядък копие от XV век (Cod. Monac. gr. 256), и то като маргинална приписка допълнение. По-късна интерполация е и последният откъс, XIV според номерацията в *Patrologia Graeca*, който се занимава с т. нар. Велика схизма от 1054 г., по времето на патриарх Михаил Керуларий. Неслучайно там римляните са наречени „латини“, което авторът на оригиналния текст не прави в никой от предишните откъси.

Текстът на Никита Хартофилак (мой превод от *Patrologia Graeca*, том 120.713–720) гласи:

I. По времето на император Грациан Павлин беше водачът на партията на евстатрианите. Без да бъде убеден от съветите на великия Мелетий, но нетърпелив да заеме трона на Антиохийската църква, след като бил предпочетен Флавиан пред него, той предизвикал смут заради отхвърлянето си и в Римската църква (1).

II. При великия Теодосий беше почетен тронът на Константинополската църква от 150-те отци на Втория (вселенски) събор, на който не присъстваха римски легати, и това предизвика спор и смут (2).

III. По времето на император Анастасий, след смъртта на патриарха еретик Акакий, издигнат беше Евфимий, или Евтимий, и понеже той не заличи името на Акакий от свещените диптиси, отдели се от него папа Анастасий, който наследи Феликс и Геласий (3).

IV. При същия този император Анастасий, докато траеше схизмата, Теодорих, който управляваше Рим, мъж варварин и арианин, изпрати при императора римски сенатор на име Фест. Македоний Константинополски молеше този Фест да се намеси в полза на единението на Църквите (4).

V. Пак при същия император Анастасий източният дякон Силван се труди неуморно в полза на правата вяра, като посети Рим, за да склони папа Симах в полза на единението. Не бил обаче приет и отстъпил без резултат (5).

VI. Пак при същия император Анастасий, Виталиан беше борец за Църквата и в нейна полза се изправи срещу императора. Отстъпвайки, Анастасий се съгласи да организира събор в Хераклия, приемайки и представители на Рим. Събраха се всичко 200, но останаха бездейни и всичко завърши без резултат. Папа тогава беше Хормиздас (6).

VII. Пак при същия император Анастасий, 40 епископи от Илирик и Елада се отделиха (от Източната църква) и преминаха към римския папа Тимотей (7).

VIII. Изглежда, че след смъртта на император Юстин Римската църква възстановява единството си с нас. В поместен събор срещу Север и Антим се появили и епископи от Италия, събрали се заедно с папа Агапит

в Константинопол. А папа Вигилий одобрил и подписал решенията на Петия вселенски събор (8).

IX. При управлението на Константин Погонат (9) римляните са подчинени (на Константинопол), а папа Мартин е доведен и после заточен в Херсон. При сина на Погонат (10) се провел Шестият вселенски събор, който папа Агатон одобрил чрез своите легати. Тогава обаче не са били приети никакви канони. След не много време при Ринотмет, при отсъствието на римляните, са написани така наречените (**легоменои**) канони на Шестия събор. Оттам започват да се разпространяват обвиненията срещу римляните, собено в канони 13, 36 и 55. Тези канони нито са приети след това от римляните, нито ги използват (11).

X. При Льв Иконобореца отново се отделиха римляните от Константинополската империя и църква, и като се измъкнаха от подчинението и от единението, се съюзиха с франките. Спряха всички данъци от Италия и светият папа Григорий (II) анатемоса псевдопатриарха Анастасий (12).

XI. Папа Адриан одобрява след това Седмия вселенски събор, свикан при Константин и Ирина (13).

XII. При Фотий, патриарх константинополски, се стигна до голяма схизма и много обвинения бяха отправени срещу римляните, както става ясно от неговото писмо енциклика. След това обаче се достигна до единение на Църквите чрез синод, свикан, както става ясно, от същия Фотий, и се постигна единението с папа Йоан Римски и бяха възстановени от негова страна старите привилегии по каноничен път. Обвиненията срещу римляните от времето на Шестия събор, за които бе споменато, както и нападките на Фотий, бяха забравени напълно. И тъй, прочие, минаха от Шестия събор до Седмия 108 години и бяха обединени Църквите и нито дума за римските прегрешения не бе отваряна, ако не бе ереста на иконоборците, заради която по-късно се стигна до схизма. От Седмия събор пък до Фотий никакво слово не бе повдигнато за римските прегрешения, също, за които Фотий и преди него Шестият събор бяха напомнили и настоявали. След много викове и раздори при Фотий в резултат на внимателно разглеждане бе възстановен съюзът с римляните и единението отново възтържествува сред Църквите (14).

XIII. Казват, че и при Сергей, **патриаршествал по времето на Българоубиеца**, отново възникнала схизма, по каква причина – не зная. Изглежда, че (схизмата) е възникнала заради църковните катедри (15). Но ако грешките на римляните са били неизвестни, никой не би трябвало да хули и да се противопоставя на единството също така. Но понеже такова решение е било взето на Шестия събор, и още по-ясно при Фотий след това, охулено било и единството. Трябваше, прочие, да се противопоставят на това, което считат за грешно (ромеите), или да го изправят, докдето стигнат словата на изправящите, освен ако делото не надвишава силите. Ако някои от

обвиненията (срещу римляните) са непоправими, което е малко вероятно, защо архиереите не са ги изобличили толкова време и не са ги обявили за незаконни, за което порицават римляните? Вижда се следователно кои са схизмите, причинени от нас, и с каква омраза е бил предразположен Фотий към папа Николай, и прочие работи (16).

XIV. Много по-късно, по времето на патриарх Керуларий и при властването на Мономах, (патриархът) писа на антиохийския предстоятел, а Петър бе такъв по онова време, за обвиненията срещу латините и се отдели напълно от общение с тях Константинополската църква, а папата бе заличен от светите диптиси (17).

(1) Грациан, син на Валентиниан I, е римски император, управляващ предимно западната половина на империята, от 375 до 383 г. Павлин (II) е последовател на Евстатий Велики, епископ на Антиохия, от когото започва т. нар. „партия“ на евстатрианите в града и региона. Павлин е претендент за архиепископския трон в Антиохия и противник на св. Мелетий, архиепископ на Антиохия от 360 до 381 г. Претенциите на Павлин водят до неговото ръкополагане за архиепископ от Луцифер, епископ на Каларис на остров Сардиния. Павлин получава и подкрепата на известни личности на Църквата, произхождащи от Италия, сред които е и св. Йероним. Така се стига до т. нар. *Мелетиева схизма*. След смъртта си през 381 г. Мелетий е наследен от Флавиан I, архиепископ до смъртта си през 404 г. Неговият епископат обаче не минава без проблеми, доколкото Павлин продължава да претендира за правото си върху епископската катедра чак до смъртта си през 388 г. и е признат както от римския, така и от александрийския архиепископ. Негов наследник е Евагрий. Схизмата е прекратена едва през 399 г., когато Флавиан е признат за единствения законен предстоятел на антиохийската църковна катедра с помощта на тогавашния константинополски архиепископ и антиохиец по произход св. Йоан Хризостом (Златоуст).

(2) Вторият вселенски събор в Константинопол от 381 г. постановява чрез канон 3., щото: „Епископът на Константинопол да има предимство по чест след римския епископ, понеже тоя град е нов Рим“. Римската църква, която по принцип не участва активно в този събор, дълго време отказва да приеме и този канон, както и канон 28. на Четвъртия вселенски събор, който също поставя Константинопол непосредствено след Рим.

(3) Акакий е константинополски патриарх от 472 до 489 г. Първоначално следва ортодоксалната линия и съюза с Рим, но състоянието на източните провинции и целите на имперската дипломатия го довеждат до заключението за необходимия компромис. През 482 г. съставя *Енотикона*, издаден от името на император Зенон, търсейки по-

мирение между крайната ортодоксална партия и антихалкидонските вярващи, основно на Изток. Папа Феликс III (483–492) на нарочно свикан синод в Рим осъжда *Енотикона* и подлага на анатема и низложение Акакий, поставяйки началото на първата голяма схизма между Рим и Константинопол, известна като *Акакиевата схизма*. Острата политика срещу Константинопол продължава и при папа Геласий I. Константинополският патриарх Евфимий (489–495, тук даден неправилно и като Евтимий, вероятно по-късна интерполация) има сложни отношения както с императора Анастасий, когото критикува за промонофизитската му политика и заради когото е низложен и заточен, така и с римските папи Геласий и Анастасий II (496–498), защото отказва да отстрани от диптисите имената на предходните патриарси Акакий и Фравита, считани от Рим за еретици. Схизмата ще приключи едва през 519 г. при папа Хормиздас (514–523) и с активната роля на новия император Юстин I (518–527), верен привърженик на халкидонската линия и съюза с Рим. Тогавашният константинополски патриарх Йоан II приема акта на помирение и единение, като имената на двама императори – Зенон и Анастасий, и това на патриархаеретик Акакий са извадени от диптисите. Акакий обаче е считан за светец от Източните църкви, сред които е и коптската Александрийска патриаршия в Египет и до днес [Deliyannis, D. M. 2014, pp. 1–16].

(4) Руфий Постумий Фест е късноримски аристократ и консул по времето на Одоакър и след това при Теодорих Амал, остготския крал на Италия [Bagnall, R. S. et alia 1987, p. 413]. Изпратен е на мисия в Константинопол, където тържествено е посрещнат от император Анастасий като посланик на крал Теодорих и на римския папа. Доколкото отношенията между императора и патриарх Македоний II (495–511) са много обтегнати заради твърдата прохалкидонска линия, поддържана от константинополския църковен предстоятел, Фест е принуден да се срещне тайно с патриарха. Според Теодор Лектор (PG cols. 189–192, cap. 16–17) при срещата си с патриарх Македоний сенатор Фест предлага да убеди папа Анастасий II да даде съгласието си и да подпише *Енотикона* на Зенон. Това едва ли е изглеждало толкова невероятно предвид и на лошата репутация на папа Анастасий в средите на Западната църква по-нататък като човек, готов да отстъпи на източноримския император в посока на една по-умерена по отношение на Източните църкви и нехалкидонските вероизповедания позиция. Император Анастасий обаче е твърде ревнив по отношение на връзките на Константинополската църква с Рим през главата му и затова спира писмата, изпратени от Македоний през Фест до римския папа. Тези събития трябва да се отнесат към краткия понтификат на Анастасий II между 496 и 498 г. Когато Фест се връща в Рим, папа Анастасий вече не е между живите.

През 511 г. патриарх Македоний е низложен и заточен по разпореждане на император Анастасий, а през 515 г. папа Хормиздас ще се опита безуспешно да го върне на патриаршеския престол.

(5) Най-вероятно става дума за епископ Силван, чичо на църковния историк Йоан Диакриноменос. Йоан посвещава историята си на своя чичо, изпратен от император Анастасий на мисия при химяритите в Южна Арабия [B. Croke в Nicholson, O. 2018, p. 823; Jones, A. H. M. et alia 1980, p. 606].

(6) Виталиан е източноримски военачалник, родом от Залдапа, на границата между Втора Мизия и Малка Скития, в днешна българска Добруджа. Майка му е сестра на патриарх Македоний II, а баща му е вероятно от трако-мизийски произход, доколкото двамата от синовете му носят типични тракийски („бески“) имена. През 513 г. Виталиан вдига знамето на бунта в диоцеза Тракия срещу църковната и финансова политика на император Анастасий. Бидейки твърд привърженик на прохалкидонската линия и съюза с Рим, Виталиан играе важна роля в организирането на събора в Хераклия в Тракия (дн. Мармараереглиси), но заради неотстъпчивостта на императора съборът се проваля. След смъртта на Анастасий през 518 г. отново изгрява звездата на Виталиан, който е издигнат до *magister militum praesentalis*, консул и патриций от новия император Юстин I, с когото наред с всичко останало споделят и единна позиция по отношение на църковните дела. Папа Хормиздас (514–523) участва активно в проектирането на събора в Хераклия, както и чрез множество писма и посланичества се опитва да излекува последициите от схизмата, като това в крайна сметка се осъществява през март 519 г. Виталиан обаче е убит през следващата година, вероятно по заръка на Юстиниан, племенник на Юстин, негов съуправител и бъдещ император, който с право се страхува за бъдещата си кариера и вижда силен конкурент в лицето на прочутия военачалник.

(7) По времето на папа Хормиздас определен брой епископи от Западните Балкани, влизащи в административния и църковен диоцез (Източен) Илирик, отказват общение с Константинопол и се обръщат към Рим. Това научаваме от кореспонденцията на Хормиздас с Авит, епископ на Виен в Галия [Shanzer, D., Wood, I. 2002, pp. 129–133]. Иначе в текста е посочен като време понтификатът на Тимотей. Такъв римски папа няма, включително и сред антипапите и претендентите. В изданието на абат Мин е предложено да се чете Теодор вместо Тимотей, но първият римски папа Теодор е в средата на следващия VII век. Очевидно става дума за грешка и не е „Тимотей Римски“, както е посочено в текста, а вероятно Тимотей I, константинополски патриарх от 511 до 517, наследник на Македоний и привърженик на имперската полити-

ка за толерантност по отношение на миафизитите и враждебност по отношение на ревностните халкидонити. Още повече, че Тимотей е недолюбван патриарх, известен с преследването и заточването на привърженици на Македоний. В такъв случай отказът на епископи от Илирик да влизат в общение с него и преминаването им към Рим е съвсем естествено и обяснимо. Възниква обаче друг въпрос, доколкото църковният диоцез Илирик е по принцип под юрисдикцията на римския папа по онова време, от IV до ранния VIII век, с малки изключения, например по времето на Теодосий II (408–450)? Дали по времето на Анастасий Илирик е бил присъединен към Константинопол като реакция на римската позиция в контекста на *Акакиевата схизма*? На този въпрос е трудно да се отговори поради липсата на информация. Както знаем, по времето на Льв III през VIII век точно конфликтът между император и папа ще доведе до трайното откъсване на Източен Илирик от папската сфера на влияние. Друго възможно предположение е, че откъсът се отнася за понтификата на папа Теодор I (642–649), който се противопоставя на лансираната от Константинопол монотелитска политика и отказва да признае Павел II за константинополски патриарх.

(8) Юстин I произхожда от балканските провинции и е ревностен привърженик на халкидонската линия в духа на „скитските Отци“. Неговата ортодоксия го изправя и срещу арианите, за които е издаден нарочен закон. Теодорих Амал, който е арианин, изпраща папа Йоан I (523–526) в Константинопол да договори смекчаване на мерките срещу арианите. На връщане Йоан е арестуван в Равена по подозрения за таен заговор с източноримския император срещу Теодорих и умира в тъмница.

Север е антиохийски патриарх и виден вадач на промиафизитската партия, низложен и преследван по заповед на император Юстин, намира убежище в Египет. Неговите последователи се наричат *севериани*. В откъса става дума за събора от 532 г. в двореца *Хормиздас* в Константинопол по инициатива на Юстиниан Велики. На този събор Север е обвинен в редица престъпления, но задочно, доколкото той разумно предпочита да не присъства.

Папа Агапит I, чийто понтификат трае само десетина месеца през 535 и 536 г., е известен с пътуването си до Константинопол, където идва като пратеник на остготите със задача да осуети римските военни действия в Италия, но се налага още с обвинения за неканоничност и неправилно вероизповедание срещу тогавашния патриарх Антим I, бивш епископ на Трапезунд, и не се притеснява да се изправи дори срещу императора Юстиниан. Папата лично ръкополага новия патриарх

Мина, след което умира в имперската столица, а тленните му останки са пренесени в Рим.

Вигилий е бивш папски апокрисиарий в Константинопол и папа от 537 до 555 г. Изправя се против Юстиниановата новела срещу *Трите глави*, заради което е арестуван през 545 и докаран в имперската столица, където пребивава под домашен арест десет години. В крайна сметка подкрепя решенията на Петия вселенски събор от 554 г. и му е позволено да се върне в Рим, но умира в Сицилия по пътя обратно.

(9) В случая под Константин Погонат се разбира император Константин II (642–668), бащата на Константин IV, като последният по недо-разумение е останал в историята с прозвището „Погонат“ (Брадати). Папа Мартин I заема престижната римска катедра през 649 г. като наследник на Теодор I. Мартин застава категорично срещу монотелитската политика, провеждана от василевси и патриарси в Константинопол и налагана на целия християнски средиземноморски свят. Латеранският събор от 649 г. осъжда категорично както *Ектезиса*, така и *Типоса*, двата основни документа на монотелитската доктрина. Съпротивата срещу *Типоса* на император Константин (Погонат) от 648 г. води до бунтове в Рим, като на страната на Светия престол преминава и равенският екзарх Олимпий. През 653 г. новият екзарх Теодор Калиопа, верен на Константинопол, арестува наред с Максим Изповедник, известен богослов и противник на монотелизма, и папа Мартин, към когото е предявено обвинение за незаконно заемане на Светия престол. Папа Мартин е съден в имперската столица за държавна измяна през 654 г. и е заточен в кримския Херсон, където умира на следващата година. Впоследствие Мартин I е канонизиран за светец, а днес е почитан както от Римокатолическата, така и от Православната църква.

(10) Тоест Константин IV (668–685).

(11) Става дума за Трулския събор. Авторът е отрицателно настроен към император Юстиниан II, наречен тук просто Ринотмет, и смята този събор/продължение на Шестия събор за антиримска провокация. Една прелюбопитна за византийски автор от XI или ранния XII век позиция!

(12) В този откъс съвсем накратко са представени събитията от 20-те и 30-те години на VIII век, началото на иконоборческата политика при Льв III и реакцията на Папството. Григорий II (715–731) отказва да следва иконоборческата политика и е против свалянето на патриарх Герман и замяната му с Анастасий (730–754), като отказва да признае новия константинополски пастир. Двете писма на Григорий II, свързани с актовете на Седмия вселенски събор, са със спорна идентичност. Следващият папа – Григорий III (731–741), свиква още през първата

година от понтификата си събор, с който отхвърля иконоборството и потвърждава изконността на християнското почитание на иконите и светите мощи. Кореспонденцията между папата и Константинопол е усложнена било поради страх на хората, изпратени в имперската столица да предадат писмата на василевса, било поради намесата на верни на василевса административни и военни лица, като стратега на Сицилия Сергий.

(13) Папа Адриан I (772–795) изпраща двама пратеници в Константинопол – свещенослужителя Петър и още един Петър, абат на манастира *Св. Сава* (Cella Nova), с писма съответно до управляващите Константин VI и Ирина, негова майка, и до патриарха Таразий. Така Адриан се превръща в един от активните поддръжници на организирания Седми вселенски събор, проведен в Никея в осем сесии между 25 септември и 22 октомври 787 г. Съборът санкционира възстановяването на иконопочитанието и осъжда иконоборството. По-сложна обаче е съдбата на приемането на събора на Запад. До Карл Велики достига някакъв текст на латински език от решенията на събора, който след консултация е превърнат в *Капитуларий* срещу събора, изпратен от краля и неговите теолози на папата, както и по-късните и по-пространни *Libri Carolini*. Адриан отстоява законността на събора и неговите решения, но Франкфуртският събор от 794 г. заема една дистанцирана позиция, като заклеява както иконоборството, така и крайните форми на иконопочитанието, демонстрирайки също така непознаване на гръцката терминология.

(14) Този откъс се отнася до дипломатическото и църковно преодоляване на *Фотиевата схизма*, провокирана от смяната, считана от Рим за неканонична, на Игнатий с Фотий и от българския църковен въпрос, но и допълнително нагнетена чрез обвиненията, отправени от Фотий към Папството и Западната църква. В случая авторът на откъса смесва два събора – Константинополският от 869–870, известен на Запад като Четвърти константинополски събор, на който омразният на Запада Фотий е сменен отново с Игнатий и е решен българският въпрос в полза на Константинопол, а впоследствие и в полза на известна автономия на Българската църква, и Константинополският събор от 879–880 г., на който Фотий е официално одобрен отново и възстановен като патриарх, този път със съгласието на папските легати. На този събор е отречена и добавката *filioque* към латинския Символ на вярата. Първоначално папа Йоан VIII (872–882) одобрява решенията на събора, но впоследствие той е отречен от Западната църква. Папа Йоан VIII се опитва отчаяно чрез писма до Константинопол и до България да върне Българската църква към Рим, но без резултат. Впоследствие католичес-

ската традиция определя събора от 869–870 г. като Осми вселенски, докато православната традиция предпочита това определение за събора от 879–880 [Siciensky, A. E. 2010, pp. 87–110]. Забелязва се и нещо друго колкото типично, толкова и любопитно в този откъс като продължение на написаното в откъс IX. Под „Шестия събор“ авторът разбира както Шестия вселенски събор от 680–681, така и Трулския от 691–692 г. Когато се споменава, че между Шестия и Седмия събор са минали 108 години, се има предвид времето между Шестия вселенски и Седмия вселенски събор от 787 г. Когато обаче се говори за нападки срещу Рим, става дума за Трулския събор, доколкото на Шестия вселенски събор отношението към Римската църква е повече от позитивно и почитателно.

(15) Тази *Сергиева схизма* е една от големите загадки за медиевистите и църковните историци до ден днешен. Сергей II (1001–1019)¹ е константинополски патриарх, за когото се знае малко освен очевидния факт, че цялата му кариера преминава под знака на доста деспотичното управление на Василий II. Според Скилица (341.12) Сергей е наследник на рода на патриарх Фотий. Западната традиция от XII век нататък му приписва конфликт с папа Сергей IV (1009–1012) по богословски въпроси, начело с прочутото *filioque*, като дори се стига до изключването на римския папа от диптисите на Константинополската църква [Michel, A. 1924, pp. 20–29]. Можем да сравним тази западна традиция, определяна понякога като ‘легенда’, с византийската, и по-конкретно с анонимните византийски памфлети срещу латините, които иначе са пълни с грешки и анахронизми, но демонстрират определени настроения и убеждения, които циркулират във византийското общество от XII век нататък². В първия текст се споменава за патриарх Сергей, който изхвърла името на папа Христофор от диптисите заради нерегламентираната добавка към Символа на вярата. Колкото объркана да е хронологията, както и базисната информация (съществува само антипапа с такова име и то между 903 и 904 г.), виждаме, че името на патриарх Сергей се свързва с такова едно деяние. Вторият памфлет е исторически малко по-коректен и в десети откъс е споменато следното: *„Така са се случили нещата и доколкото те не са били извършени скрито, нито премълчани зад зъбите, те станали известни на пресветия патриарх на Константинопол Новия Рим. Той, на име Сергей, бил благочестив и горещ ревнител на нашата вяра. След като проучил, той и бил убеден, че известието, достигнало до него, е истина, а не лъжа, че гореспоменатият*

---

¹ P. Stephenson дава 999 г. като начало на патриаршестването [Stephenson, P. p. 74].

² Преведени и публикувани от мен във *Византия между Изтока и Запада* (2014), с. 211–226.

Сергий, предстоятел на Църквата на Стария Рим, бил възприел новопоявилата се вяра (Θρησκείας) на италийците и не бил склонен да се откаже от нея, патриархът прекъснал общението с него от името на истинската Църква на мнозинството (християни), изхвърлил го от светите диптиси и го изключил заедно с неговите съмишленици от Божията православна общност. След това всеки един, който бил съгласен с пребогочестния патриарх константинополски Сергий, следвал неговото решение за отхвърлянето на проедъра на Стария Рим“. Третият памфлет завършва по следния начин: „Прокълнатият и обладан от демони Христофор и неговият наследник и съратник Сергий достигнали до заключението, че нечистотията на ересите е овладяла Римската църква в пълнота и затова, без да се страхуват от опасности, те променили изкусно благочестието, Божествения Символ на православната вяра, свящото и свещено причастие (Θυσίαν) и другите традиции на православието, излагайки открито и без страх цялата ерес, към която принадлежали.

Когато пресветият константинополски патриарх Сергий научил това, изпратил писма и пратеници с молба (към римските папи) да се върнат отново към предишното си благочестие. Те обаче отказали, изсмели се на пратениците и ги проводили обратно без резултат. Тогава патриархът на свой ред премахнал имената им от свещените и божествени диптиси заради греховете им, заради откритото изясняване на принадлежността им към ереста и нежеланието им да участват в събори (глави 15. и 16.)“.

Тези объркани като хронология и информация анонимни памфлети са създадени след средата на XII век и са многократно преписвани с интерполации по-късно. За тях, впрочем, е характерна относителна толерантност по отношение на Римската курия, като вината се хвърля върху отделни папи – от омразния Формоза през енигматичния Христофор до въпросния Сергий, вероятно Сергий IV, както и върху „франките“, виновни за еретическите нововъведения. Памфлетите са написани тенденциозно, с цел да се харесат на Римската курия, но същевременно поддържат византийските позиции и формиращата се православна идентичност, несклонна към принципни отстъпки. Що се отнася до *Сергиевата схизма*, очевидно става дума за конфликт, споменът за който е запазен, но неясен – авторът на настоящия текст, Никита Хартофилакс или който и да е друг, просто си признава, че не знае, като предположението му е, че схизмата е възникнала заради папските претенции за примат и „икуменичността“ на константинополските предстоятели. В този контекст не бива да забравяме, че василевсът Василий II е по това време почти всемогъщ и безпардонен господар, който не се съобразява много както със собствените си патриарси в Константинопол, като на два пъти, зает във войните с българите и други конфликти,

оставя патриаршеския трон вакантен, между 991 и 996 и между 998 и (вероятно) 1001, така и с римските папи. Византия тогава за последен път е сила, с която всички в Европа и Близкия изток трябва да се съобразяват.

(16) Този откъс е прелюбопитен, защото демонстрира една повече от умерена позиция, дори с определена симпатия към римската кауза, без да се отричат възможността и вероятността представителите на Западната църква да са съгрешили в нещо било от догматично, било от канонично естество. Тези прегрешения обаче са отчетени като недостатъчни, за да се прекъсва единението между Църквите.

(17) Този последен откъс е по-късна добавка към оригиналния текст, отношението тук е друго, изразява византийската позиция от късния XII век нататък, за което говори и самото название „латини“, употребено тук и никъде другаде в предишните откъси.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации/Publications

ДИМИТРОВ, Д. 2014 – Димитър Й. Димитров. Византия между Изтока и Запада. София: Изток-Запад, 2014. [Dimitar Y. Dimitrov. Vizantiya mezhdu Iztoka i Zapada. Sofia: Iztok-Zapad, 2014].

B. Croke в Nicholson, O. 2018 – O. Nicholson (ed.). The Oxford Dictionary of Late Antiquity, vol. 2: J–Z. Oxford University Press, 2018.

Bagnall, R. S. et alia 1987 – Roger S. Bagnall, Al. Cameron, R. Seth Schwartz, K. A. Worp. Consuls of the later Roman Empire. Philological Monographs №36. American Philological Association, 1987.

Darrouzes, J. 1970 – Jean Darrouzes. Recherches sur les offikia de l'Église byzantine. Paris: Institut français d'études byzantines, 1970.

Deliyannis, D. M. 2014 – Deborah Mauskopf Deliyannis. The Roman Liber pontificalis, papal primacy, and the Acacia Schism – Viator 45, 2014, 1–16.

Gautier, P. 1986 – Paul Gautier. Théophylacte d'Achrida II, Lettres. Thessaloniki: CFHB 16/2, 1986).

Grierson, Ph., Mango, C., Ševcenko, I. 1962 – Philip Grierson, Cyril Mango, Ihor Ševcenko. The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337–1042); With an Additional Note. – Dumbarton Oaks Papers 16, 1962, 1–63.

Jones, A. H. M. et alia, 1980 – A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris (eds.). The Prosopography of the Later Roman Empire: Volume II, AD 395–527. Cambridge University Press, 1980.

Laurent, V. 1965 – Vitalien Laurent. Le corpus de sceaux de l'empire byzantine. V: L'église. Paris, 1965.

Michel, A. 1924 – Anton Michel. Humbert und Kerullarios, vol. 1. Paderborn, 1924.

Mullet, M. 1997 – Margaret Mullet. Theophylact of Ochrid: Reading the Letters of a Byzantine Archbishop. Birmingham Byzantine and Ottoman Studies: Routledge, 1997.

Shanzer, D., Wood, I. 2002 – Danuta Shanzer, I. Wood (eds.). Avitus of Vienn. Epistulae. Liverpool University Press, 2002.

Siecensky, A. E. 2010 – A. E. Sieciensky. The Filioque: History of a Doctrinal Controversy. Oxford University Press, 2010.

Stephenson, P. 2003 – Paul Stephenson. The Legend of Basil the Bulgar-Slayer. Cambridge University Press, 2003.